सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयका आयका स्रोतहरु र प्रति विद्यार्थी लागत मापनः ढिकुरपोखरी गा. वि. स., कास्की

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग, स्नातकोत्तर तह दोस्रो बर्षको कोड नं ५९८ आंशिक आवश्यकता परिपुर्तिका लागि प्रस्तुत शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ताः

दिपा सुबेदी

स्नातकोत्तर तह (एम. एड.) दोस्रो बर्ष

परीक्षा क्रमाङ्क :२८१६०८/२०६६

त्रि. वि. दर्ता नंः ९-२-४८-३६४२-२००४

भर्ना बर्षः ०६४

शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग

अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय,

कीर्तिपुर, काठमाडौ

२०७५

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय अर्थशास्त्र शिक्षा विषयका छात्रा दिपा सुबेदीले मेरो प्रत्यक्ष सुपरिबेक्षणमा रही तयार पार्नु भएका 'सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयका आयका स्रोतहरु र प्रति विद्यार्थी लागत मापनः ढिकुरपोखरी गा. वि. स., कास्की' विषयको शोधपत्र अन्तिम मुल्याङ्कनको लागी सिफारिस गर्दछु ।

प्रा. डा. ध्रुबराज शिवाकोटी
शोध निर्देशक
विश्वविद्यालय क्याम्पस
कीर्तिपुर, काठमाडौं

५२६ २०७५/०८/२०

स्वीकृति पत्र

'सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयका आयका स्रोतहरु र प्रति विद्यार्थी लागत मापनः ढिकुरपोखरी गा. वि. स., कास्की' शीर्षक राखी त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग अर्न्तगत स्नातकोत्तर तह दोस्रो बर्षका दिपा सुबेदीले प्रस्तुत गर्नु भएको शोधपत्रलाई स्वीकृति प्रदान गरिएको छ।

शोधपत्र मुल्याङ्कन समिति

१. विभागिय प्रमुख

(प्रा. डा. सुर्य बहादुर थापा) ....

२. बाह्य सुपरिबेक्षक

(प्रा. डा. सुर्य बहादुर थापा) ....

३. आन्तरिक सुपरिबेक्षक

(प्रा. डा. ध्रुबराज शिवाकोटी)

कृतज्ञता ज्ञापन

सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयका आयका स्रोतहरु र प्रति विद्यार्थी लागत मापनः एक अध्ययन, ढिकुरपोखरी गा. वि. स., कास्की शीर्षकमा गरिएको यस अनुसन्धानले सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको आयका श्रोतहरु र प्रति विद्यार्थी लागत मापनको विषयमा जानकारी लिन चाहने जो कोहीलाई उपयोगी हुन्छ भन्ने उद्देश्यले यो शोधपत्र तयार पारिएको हो । हाम्रो देशको कास्की जिल्ला जस्ता पहाडी जिल्लाहरुमा यस प्रकारका विद्यालयहरुको आर्थिक पक्षको अवस्था र शैक्षिक पक्षको अवस्था के कस्तो रहेको छ र शैक्षिक उपलब्धिको हिसाबले कुन अवस्थामा रहेका छन्, साथै सामुदायिक विद्यालयका खास समस्याहरु कस्ता रहेका छन् र ती समस्या समाधानका लागी नीतिगत र विधिगत हिसाबले कसरी अगाडि बढनुपर्ने हुन्छ भन्ने कुरामा सबैको ध्यानलाई केन्द्रित गर्न सकिने विश्वासका साथ यो अनुसन्धान गरिएको हो ।

शोधपत्रको प्रस्तावना स्वीकृत गरि यस शोधपत्रको अध्ययन र अनुसन्धान गर्ने अवसर प्रदान गर्दै शोधकार्यको शुरुबाट अन्त्य सम्म नै आफनो महत्वपुर्ण सल्लाह सुझाब प्रदान गर्नु हुने आदरणिय प्राध्यापक डा. ध्रुबराज शिवाकोटी प्रति हार्दिक कृतज्ञताका साथ आभार ब्यक्त गर्दछु ।

शोधपत्र लेखनकार्यमा आवश्यक सामाग्रीहरु उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने ढिकुरपोखरी गा. वि. स. का सम्बन्धित विद्यालयका गुरुहरु टिकाराम अधिकारी, घनश्याम पौडेल तथा महेन्द्र बहादुर कुवर प्रति आभार ब्यक्त गर्दछु ।

शोधपत्र लेखन कार्यमा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग गर्नुहुने घरपरिवारका साथैबुबा रामचन्द्र सुबेदी, भाई बसन्त सुबेदी, कम्प्युटर टाईपिङ्गमा सहयोग गर्ने लिना नेपाली र प्रजिता दुवाललाई धन्यबाद दिन चाहन्छु ।

दिपा सुबेदी

शोधसार (Abstract)

प्रस्तुतसामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको आयको स्रोतहरु र प्रति विद्यार्थी लागत मापन एक अध्ययन: ढिकुरपोखरी गा. वि. स. कास्की शिर्षकमा गरिएको अनुसन्धानको मुख्य उद्देश्य सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको आयका स्रोतहरुको पहिचान गरी प्रति विद्यार्थी लागतको मापनको विश्लेषण गर्नु रहेको छ। यसका लागी कास्की जिल्लालाई उद्देश्य परिपुर्तिको लागी छनौट गरि सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको आयका स्रोतहरु पहिचान गर्ने, प्रति विद्यार्थी लागतको मापन तयार गर्ने र यसबाट शैक्षिक उपलब्धिमा पारेको प्रभावको विश्लेषण गर्ने विशिष्ट उद्देश्य राखि यो अध्ययन गरिएको छ।

यो अनुसन्धान सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयबाट प्राप्त प्राथमिक तथा द्धितिय तथ्याङ्कलाई अध्ययन विश्लेषणको लागि प्रयोगमा ल्याईएको छ।अध्ययन क्षेत्रका तीन वटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको माध्यमिक तहको (९र १०) मा अध्ययनरत प्रति विद्यालय ८ जना विद्यार्थीका दरले एउटा कक्षामा २ जना छात्र र २ जना छात्रा पर्ने गरि जम्मा ३ वटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयबाट २४ जना विद्यार्थी छनौट गरिएको छ भने छनौटमा परेका विद्यार्थीकोप्रत्येक कक्षाबाट १ जना छात्र र १ जना छात्रा विद्यार्थीका अभिभावक पर्ने गरि जम्मा ३ वटा विद्यालयबाट १२ जना अभिभाावक पनि छनौट गरिएको छ। छनौटमा परेका विद्यालयको लागि प्रधानाध्यापक प्रश्नावली, विद्यालय फारम र विद्यार्थीका लागि विद्यार्थी प्रश्नावली तयार पारि प्राथमिक तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ। जिल्ला शिक्षाकार्यालयकास्की, शिक्षा मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालयका साथै विभिन्न संघसंस्थाबाट प्रकाशित पुस्तक, प्रतिवेदन, लेख, रचना साथै तथ्याङ्कहरुलाई तथ्याङ्कको द्धितिय स्रोतको रुपमा लिईएको छ।

अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयहरुको आम्दानी र खर्चको विश्लेषण गर्दा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको प्रमुख आम्दानीको स्रोतका रुपमा सरकारी अनुदान देखिन्छ। जुन सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको जम्मा आयको ७८.६५ प्रतिशत अभिभावक विद्यार्थीबाट ६.३५प्रतिशत, स्थानिय निकायबाट १.७८ प्रतिशत, विद्यालयको आफ्नै स्रोतबाट ०.९४ प्रतिशत, गैर सरकारी संस्थाबाट १.२ प्रतिशत बैंक मौज्दात १०.२१ प्रतिशत र अन्य स्रोतहरुबाट ०.८३ प्रतिशत आम्दानी भएको देखिन्छ।

अध्ययन क्षेत्रका सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरले गरेको शैक्षिक बर्ष २०६८/२०६९ देखि २०७०/२०७१ सम्मको खर्चको विश्लेषण गर्दा ७७ प्रतिशत शिक्षक तलब भत्तामा खर्च भएको देखिन्छ। त्यसै गरि मसलन्द/शैक्षिक सामाग्री, निर्माण/मर्मत, टेलिफोन/विजुली/पानी, छात्रवृति/पुरस्कार, खेलकुद, परीक्षा, विविध शिर्षकमा क्रमश

०.७३, ९.८, ०.२६, २.३, ०.३४, १.८३, ७.५६ प्रतिशत खर्च भएको देखिन्छ। यसबाट सबै विद्यायमा शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्न नसकेको अवस्था देखिन्छ।

अध्ययनमा माध्यमिक तहमा अध्ययन गरिरहेका विद्यार्थीलाई उनीहरुका अभिभावकले गरेका प्रति विद्यार्थीऔसत बार्षिक खर्च रु ११११२७देखिन्छ। त्यसैगरि सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको प्रति विद्यार्थी बार्षिक लागत रु ३९५३ रहेको छ।सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा प्रति विद्यार्थी रु १४११० खर्च गर्दा एस.एल.सी परीक्षमा सामेल विद्यार्थी मध्ये ६४.७३ प्रतिशत उत्तिर्ण भएका छन।अध्ययनको समग्रमा विश्लेषण गर्दा प्रति विद्यार्थी गरिएको खर्चकै कारण पनि शैक्षिक उपलब्धिमा फरक पर्ने कुरा अध्ययनमा देखिन्छ।

प्रति विद्यार्थीमा गरिएको खर्च, अभिभावकले विद्यार्थीको लागि गरेको खर्च आदिले विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धिमा ठुलो प्रभाव पार्ने कुरा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयका विद्यार्थीमा गरिएको खर्च र ती विद्यालयका विद्यार्थीहरुको एस.एल.सी परीक्षाको नतिजाबाट देखिन्छ।

विस्तारितरुप (ABBREVIATIONS)

प्रा. वि .	प्राथमिक विद्यालय
मा. वि.	माध्यमिक विद्यालय
सा. मा.वि.	सामुदायिक माध्यमिक विद्यालय
वि. सं	विक्रम सम्बत
एस. एल. सी.	स्कुल लिभिङ्ग सर्टिफिकेट
गा. वि. स.	गाँउ विकास समिति
आ. व.	आर्थिक वर्ष
NGO	Nongovernment Organization
INGO	International NongovernmentOrganization

विषय सूची (TABLE OF CONTENTS)

पृष्ठ

सिफारिस पत्र (**LETTER OF RECOMMENDATION)** ii

स्वीकृति पत्र (**APPROVAL LETTER)** iii

कृतज्ञताज्ञापन (**ACKNOWLEDGEMENT)** iv

शोधसार **(ABSTRACT)** v

विस्तारितरुप (**ABBREVIATIONS)** vii

तालिका सूची (**LIST OF TABLE)** xiii

अध्याय एक (CHAPTER ONE)

१) परिचय (Introduction) १-१२

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि (Background of the Study) १

१.२. समस्याको कथन (Statement of the problem) ७

१.३. अध्ययनको उद्देश्य (Objectives of the Study) ९

१.४ अध्ययनको महत्व (Significance of the Study) ९

१.५ अध्ययनको सिमाहरु (Limitation of the Study) ११

१.६ अध्ययनको संगठन (organization of the study) १२

अध्याय- दुई (CHAPTER TWO)

२. सम्बन्धित साहित्यको समिक्षा (Review of Related Literature) १३-२०

२.१ सैद्दान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन (Review of Theoretical Literature) १३

२.२ पुर्व अध्ययनको पुनरावलोकन (Review of Previous Study) १७

अध्याय- तीन (CHAPTER THREE)

३. अनुसन्धान विधि (Research Methodology) २१-२६

३.१. अनुसन्धानको ढाँचा (Research Design) २१

३.२. तथ्याङ्कको स्रोतहरु (Sources of Data) २१

३.२.१ प्राथमिक स्रोत (Primary Source) २१

३.२.२. द्वितिय स्रोत (Secondary Source) २२

३.३. जनसंख्या तथा नमूनाहरूको छनोट (Population and Sample Selection) २२

३.३.१. अनुसन्धान क्षेत्रको छनौट (Selection of the Study Area) २२

३.३.२. नमुनाको छनौट (Sample Selection) २३

३.४. तथ्याङ्क संकलनका साधनहरु (Tools of Data Collection) २३

३.४.१. प्रश्नावली (Questionnaire) २३

३.४.२ अवलोकन फाराम (Observation Form) २४

३.४.३. छलफल निर्देशिका (Discussion Guide) २४

३.५. तथ्याङ्क संकलनका तरिकाहरु (Techniques of Data Collection) २५

३.५.१. अन्तवार्ता (Interview) २५

३.५.२. विद्यालय कक्षाकोठा अवलोकन (Observation of School and Classroom) २५

३.५.३ लक्षित समुह छलफल (Focused Group Discussion) २५

३.६. तथ्याङ्क बिश्लेषणको तरिका (Technique of Data Analysis) २६

अध्याय चार (CHAPTER FOUR)

४. तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण (Interpretation and Analysis of Data) २७-४५

४.१ अध्ययन क्षेत्रको परिचय (An Introduction to the Study Area) २७

४.१.१ कास्की जिल्लाको परिचय (Introduction to Kaski District) २७

४.१.२ ढिकुरपोखरी गा.वि.स.को परिचय (Introduction to Dhikurpokhari Village D.C.) २८

४.२ छनोट गरिएका विद्यालयहरूका प्रमुख विशेषताहरु (Main Characteristics of the Sampled School) २९

४.२.१ छनोट गरिएका विद्यालयहरुको वर्तमान भौतिक अवस्था (Present Physical Condition of the Sampled School) २९

४.२.१.१ कक्षा कोठाको भौतिक अवस्था (Physical Situation of Classroom) ३०

४.२.१.२ फर्निचर, शैक्षिक सामाग्री, प्रयोगशाला, कम्प्युटर कोठा र पुस्तकालय (Furniture, Teaching Materials Laboratory, Computer Room and Library) ३१

४.२.१.३ विद्यालयको वातावरण (School Environment) ३१

४.२.३ विद्यार्थी शिक्षक अनुपात (Student Teacher Ratio) ३२

४.२.४ एस.एल.सी. परीक्षा (S. L.C Examination) ३२

४.३ माध्यमिक विद्यालयको आय तथा ब्यय (Income and Expenditure of Secondary School) ३४

४.३.१ आय (Income) ३४

४.३.२ सरकारी अनुदान (Government Grants) ३५

४.३.३ अभिभावक/विद्यार्थी (Parents/Students) ३६

४.३.४ विद्यालयका आफ्नै स्रोतहरु (School Own Sources) ३७

४.३.५ स्थानिय सरकार (Local Government) ३७

४.३.६ अन्य (Other Sources) ३७

४.४ खर्च (Expenditure) ३८

४.४.१ माध्यमिक विद्यालयको खर्च (Expenditure of Secondary School) ३८

४.४.२. माध्यामिक विद्यालयको प्रति विद्यार्थी लागत (Unit Cost of Secondary Student) ४०

४.४.३. अभिभावकहरुको वार्षिक शैक्षिक लागत (Parents Annual Educational Cost) ४०

४.४.५. विद्यालयसँग सम्वन्धीत खर्च (Cost Related to School) ४१

४.४.६ विद्यालयसंग असम्बन्धित खर्च (School Non Fee Related Expenditure) ४२

४.४.७ अभिभावकहरुको प्रति विद्यार्थी बार्षिक औसत लागत (Average Annual Cost per Student to Parents) ४३

४.५ विद्यालयको आर्थीक अवस्था र त्यसको शैक्षिक उपलब्धिमा प्रभाव (Economic Situation of School and Its Impacts on Educational Achievement) ४५

४.५.१ प्रति विद्यार्थी लागत दर र शैक्षिक उपलब्धि (Per Student's Educational Cost and Educational Achievement) ४५

४.५.२ विद्यालयको खर्च र शैक्षिक उपलब्धि (Expenditure of School and Educational Achievement) ४६

अध्याय पाँच (CHAPTER FIVE)

५. सारांश, निश्कर्ष तथा सुझावहरु (Summary, Conclusion and Recommendations) ४८-५४

५.१ सारांश (Summary) ४८

५.२ निष्कर्ष (Conclusion) ५१

५.३ सुझावहरु (Recommendations)

सन्दर्भ सामाग्री (Bibliography) **५४**

अनुसूची (Appendices)

तालिका सूची

तालिका ३.१ सामुदायीकमाध्यमिक विद्यालयको जनसंख्या तथा नमुना छनौट

तालिका ४.१ तीनवटा सामुदायीकमाध्यमिक विद्यालयको भवन, कक्षा कोठा र प्रयोगको अवस्था

तालिका ४.२ तीनवटा सामुदायीक सामुदायीक माध्यमिक विद्यालयकोविद्यार्थी शिक्षकको औसत अनुपात

तालिका ४.३ तीनवटा सामुदायीकमाध्यमिक विद्यालयकोएस. एल. सी. परिक्षार्थी औसत परिणाम

तालिका ४.४ तीनवटा सामुदायीकमाध्यमिक विद्यालयको औषत बार्षिक आम्दानी विवरण

तालिका ४.५ तीनवटा सामुदायीकमाध्यमिक विद्यालयको कक्षा ९ र १० को औसत बार्षिक प्रति विद्यार्थी शुल्क दर

तालिका ४.६ तीनवटा सामुदायीकमाध्यमिक विद्यालयको खर्च विवरण

तालिका ४.७ तीनवटा सामुदायीकमाध्यमिक विद्यालयकोशुल्कसँग सम्वन्धीत औसत खर्च

तालिका ४.८ तीनवटा सामुदायीकमाध्यमिक विद्यालयकोशुल्कसंग असम्बन्धित औसत बार्षिक खर्च

तालिका४.९ तीनवटा सामुदायीक माध्यमिक विद्यालयकोअभिभावक औसत वार्षिक शैक्षिक खर्च

तालिका४.१० तीनवटा सामुदायीकमाध्यमिक विद्यालयकोप्रति विद्यार्थी शैक्षिक खर्चदर र शैक्षिक उपलब्धि एस. एल. सी उत्तिर्ण प्रतिविद्यालय औसत संख्या

तालिका ४.११तीनवटा सामुदायीकमाध्यमिकविद्यालयको खर्च र एस. एल. सी. उत्तिर्ण संख्या

अनुसूची (Appendices)

अनुसुची एकः	विद्यालय सर्वेक्षण फारम
अनुसुचीदुईः	विद्यालय अवलोकन फारम
अनुसुची तीन	प्रधानाध्यापकलाई प्रश्नावली
अनुसुची चार	विद्यार्थीलाई प्रश्नावली
अनुसुची पाँच	अभिभावक प्रश्नावली
अनुसुचीछ	छनौटमा परेका कास्की जिल्ला ढिकुरपोखरी गा. वि.स का सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयका विद्यार्थी र शिक्षकका औसत संख्या
अनुसुचीसात	छनौटमा परेका सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयका बार्षिक आम्दानी र आम्दानीका स्रोतहरु
अनुसुचीआठ	छनौटमा परेका सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयका बार्षिक खर्च
अनुसुचीनौ	छनौटमा परेका सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरुका अभिभावकहरुले गरेको विद्यालय शुल्कसंग सम्बन्धित
अनुसुची दस	छनौटमा परेका सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरुका अभिभावकहरुले गरेको विद्यालय शुल्कसंग असम्बन्धित प्रति विद्यार्थी औसत खर्च